

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ЧИЧКОВ Анатолій Григорович

**ОНТОЛОГІЧНИЙ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ
АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ**

(Історико-філософський аналіз)

Спеціальність 09.00.03 — історія філософії

А в т о р е ф е р а т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Дисертація в рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Українського державного хіміко-технологічного університету.

Науковий керівник: доктор філософських наук,
професор Заїченко Г. А.

Офіційні опоненти:

1. Доктор філософських наук, професор Прокоф'єв Ф. І.
2. Кандидат філософських наук, доцент Бвтушенко Р. О.

Провідна організація - кафедра історії філософії
Київського державного університету

Захист відбудеться "16" чудне 1993 р.
о "13" години на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д.053.24.06 при Дніпропетровському державному університеті
/320065, МСП, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72, корп. І,
ауд. 604/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розісланий "16" серпня 1993 р.

Вчений секретар спеціалізованої
ради кандидат філософських наук, доцент

А. В. Філатов

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження

Філософія в теперішній час активізує свою роль у всіх своїх функціях, шукає нові підходи до аналізу світоглядних та методологічних проблем. У центр філософських досліджень висувається аналіз найбільш загальних характеристик як самої людини, її життєвих умов, так і того світу, в якому вона живе. Проблеми філософії, таким чином, безпосередньо зв'язані з докорінними питаннями людського буття та його пізнання. Актуальність дослідження визначається тим, що ми аналізуємо центральні, фундаментальні аспекти філософії – онтології та гносеології, їх співвідношення.

Аналіз проблеми співвідношення онтологічного та гносеологічного аспектів філософії безпосередньо цікавий та актуальний тим, що він здійснюється в культурно-історичному та світоглядному контексті. А це в свою чергу дозволяє більш конкретно дослідити роль світоглядних структур в науковому пізнанні, поглибити розуміння та "висвітлити" нові сторони філософсько-світоглядної природи самої філософії, світоглядного змісту теоретико-пізнавальної проблематики.

Виділення онтологічних або гносеологічних проблем в історії філософії в якості центральних характеризує також співвідношення філософії та конкретних наук у даний історичний період, показує соціальну важливість наукових знань та їх зв'язок як з дійсністю /в більшості випадків опосередкований, а іноді і безпосередній/, так і з можливістю, виявленою в фундаментальних теоретичних узагальненнях, передбачаючих об'єктивні тенденції дійсності.

Зріст технократизму у 40-50 роках на Заході, логіко-математичні та логіко-лінгвістичні успіхи сприяли занедбанню онтологічних, метафізичних проблем, тобто, в кінцевому рахунку і світоглядних проблем. Доля цієї проблематики в наукових та філософських дослідженнях стала виразно зменшуватись. У 60-70-х роках ХХ століття реальний розвиток науки, культури та світового товариства в цілому, зростання процесу саморефлексії та переоцінка цінностей усередині позитивістські та науково орієнтованих філософів загострило в західній філософії дискусії навколо тра-

диційної філософської проблематики, підняло з новою гостротою питання зв'язку в науці онтологічних, теоретичних та емпіричних компонентів. Відбувся поворот від негативного ставлення до "метафізичної" проблематики до реабілітації традиційних філософських проблем, відновлення у правах метафізики, тобто онтології, гносеології, етики та інше. Це робить актуальним аналіз пошуків в "заблуканій" філософії, вивчення та розуміння закономірностей та тенденцій постпозитивістської філософії науки, її світоглядних та методологічних підвалин.

Даний підхід дає нам можливість не протиставляти "гносеологізм" онтологізму, одну проблематику - іншій, а в широкому світоглядному контексті розглянути співвідношення онтології та гносеології в культурно-історичному процесі, відзначаючи при цьому певну специфіку як гносеологічної, так і онтологічної проблематики.

Стан розробленості теми

В сучасній філософській літературі проведена велика та плідна робота по дослідженню гносеологічних проблем як філософського, так і спеціально-конкретного знання, значно менше зроблено в аналізі онтологічної проблематики. Якщо гносеологічні та логіко-методологічні проблеми розроблялися в історико-філософських та історико-наукових дослідженнях, то проблеми онтології у філософії марксизму у свій час не отримували самостійної наукової цінності, це вважалось подоланим як стара метафізика, про відродження якої не могло бути і мови. Проте, розгляд онтологічних проблем та їх співвідношень з гносеологічними підіймався в 50-70-х роках в рамках аналізу принципу єдності /збігання, тожності/ діалектики, логіки та теорії пізнання /М.А.Булатов, Б.М.Кедров, П.В.Копнін, Г.Габріел'ян, Е.В.Ільєнков, А.Х.Касимжанов, В.О.Лекторський, В.І.Мальцев, З.М.Оруджев, М.М.Розенталь, С.П.Сітковський, С.Ф.Солопов, Г.В.Платонов, В.П.Рожин, В.П.Тугеринов, В.І.Шинкарук та інші/, а також при обговорюванні проблем діалектики природи /Я.Ф.Аскін, М.Н.Грецький, П.С.Заботін, Ф.Д.Краммер, В.В.Орлов, Г.В.Платонов, В.П.Рожин, М.Н.Руткевич, М.І.Суворов та інші/.

В останній час можна відзначити певний зріст публікацій по питанням взаємодії гносеології, онтології та світогляду у самому широкому плані /В.А.Акулов, І.В.Бичко, П.П.Гайдєнко, В.С.Гор-

ський, Г. А. Давидова, А. Л. Доброхотов, Д. І. Дубровський, М. В. Желнов, В. П. Іванов, В. О. Лекторський, А. М. Лой, А. Т. Лук'янов, Н. С. Мурагей, С. П. Нікітін, Т. І. Ойзерман, Н. В. Хорєв, В. І. Шинкарук, В. С. Швирьов, Б. Г. Юдін, Э. Г. Юдін, О. І. Яценко та інші/, де аналізуються онтологічний та гносеологічний аспекти їх співвідношення, що дає можливість використовувати результати цих досліджень для пошуків та розуміння нових підходів вирішення нашої проблеми.

Хоча треба зазначити, що спеціальним дослідженням проблема співвідношення онтологічного та гносеологічного аспектів як в історії філософії, так і в сучасній філософії, ще не стала.

Розглянемо більш докладно існуючі погляди в вітчизняній філософській літературі до розуміння онтологічного та гносеологічного аспектів філософії, їх співвідношення. Одночасно зазначимо термінологічні труднощі. Якщо поняття "гносеологія", "гносеологічний" вживається більш або менш однозначно, то поняття "онтологія"; "онтологічний" мають різні значення та вживання. Під онтологією розуміють: 1 - вчення про буття само по собі; 2 - вчення про світ як такий; 3 - вчення про загальні атрибути дійсності; 4 - не науку, а особливу галузь творчої діяльності; 5 - як культурну онтологію; 6 - як вчення про об'єктивно-універсальне в його зв'язку з "модальним"; 7 - як пошук початків, основ в самій реальності, в природі як такий; 8 - вчення про буття, яке дано в знанні; 9 - не вчення про буття саме по собі, а вчення, яке має своїм предметом зміст наших знань про буття; 10 - така точка зору, яка взагалі заперечує онтологію /онтологічний аспект/ у філософії. За кожною такою позицією стоїть своє розуміння відношення до гносеології, і тому не дивлячись на те, що в сучасній літературі вважається подоланим розподіл на "онтологів" та "гносеологів", можна все ж таки умовно розподілити концепції філософів на переважно онтологічні /С. Ш. Авліані, В. Л. Акулов, Т. А. Буачидзе, В. А. Демічев, В. В. Орлов, В. В. Іл'їн, О. С. Кармін, та інші/ та переважно гносеологічні /М. Абділдіні, М. Олексієв, І. Андрійов, П. Заботін, Е. Іл'єнков, Б. Кедров, В. Лузгін, А. Мінасян, О. Потьомкін та інші/, та тих, хто, на наш погляд, ближче всього підійшли до діалектичного бачення проблеми, спромоглися в певній мірі позбутися недоліків та крайностей двох вищеназваних позицій /В. С. Готт, Г. А. Давидова, Д. І. Дубровський, В. П. Іванов, Л. Ф. Іл'їчов, В. О. Лекторський, П. В. Олек-

сів, А.В.Панін, С.Л.Рубінштейн, В.Н.Сагатовський, В.С.Тухтін, В.С.Швирьов, В.І.Шинкарук, Ю.А.Шрейдер, В.Г.Юдін, Э.Г.Юдін, О.І.Яценко та інші.

Вважаючи крайні позиції "онтологів" та "гносеологів" односторонніми в підході до аналізу нашої проблеми, ми беремо за основу розгляду проблеми співвідношення онтологічного та гносеологічного аспектів філософії точку зору третьої групи - групи "синтетиків", які відзначають певну єдність цих аспектів, їх взаємний зв'язок та взаємну обумовленість. Ця єдність не щось постійне, не застигла в своїй рівності цих двох аспектів, а завжди рухома і майже усі прихильники цієї позиції відзначають деяке переважання одного із аспектів. Наприклад, В.С.Тухтін каже про переважання онтологічного /філософія науки/ або гносеологічного /логіка та методологія науки/ аспектів, В.О.Лекторський та В.С.Швирьов вважають, що філософія перед усім є світогляд і в той же час гносеологія має для них свою специфіку, В.С.Готт, Ф.М.Землянський відзначають, що у філософських категоріях переважає логіко-гносеологічний аспект, В.І.Шинкарук каже про різні аспекти вивчення одного й того ж, тобто універсальних законів в різних сферах дійсності.

Приведені відрізняючі позиції різних авторів по проблемі дають підставу до дальшого вивчення цієї проблеми.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є аналіз онтологічного та гносеологічного аспектів філософії, їх співвідношення в культурно-історичному процесі.

Для досягнення цієї мети дисертант вважає за необхідне розв'язати такі основні завдання:

- виявити механізми та причини взаємопересування в центр або витискування на периферію онтологічного або гносеологічного аспектів в філософських концепціях та системах;
- охарактеризувати виникнення ситуацій актуальності чи то проблем онтології, чи то проблем гносеології /ситуація "критичної крапки"/, яка з необхідністю веде до ламання традиційних співвідношень проміж онтологією та гносеологією;
- на основі розуміння процесу пізнання як сторони предметно-практичної діяльності подолати розрив онтологічного та гносеологічного аспектів філософії та відзначити певну єдність цих аспектів;

- провести рефлексивний аналіз ступеня "взаємопроникання" онтологічного та гносеологічного аспектів філософії.

Методологічна та теоретична основа дослідження. Вирішення поставлених у дисертаційному дослідженні завдань ґрунтувалось на фундаментальних принципах та положеннях: принцип єдності відображення та предметно-практичної діяльності, принцип єдності відображення, предметно-практичної та комунікаційної діяльності, визнання соціальної обумовленості та історичного характеру пізнання, єдності світоглядної та методологічної функції філософії.

Основним для нашого дослідження є розуміння теорії пізнання як процесу активного застосування пізнавальних засобів та методів розуміння об'єктивного змісту в процесі практики суб'єкта з його особистим, суб'єктивним внутрішнім світом, конкретно-історичним рівнем культури, досвіду, язика та інше. Філософія не досліджує універсальні форми буття відокремлено від загальних форм мислення. Вона досліджує загальні форми буття, відокремлені в загальних формах мислення на певній ступені пізнання, і навпаки - форми мислення в відношенні відображеного в них об'єктивного змісту.

Новітніми орієнтирами слугували історико-філософські та філософсько-світоглядні дослідження останніх років. Це роботи В.Ф. Асмуса, В.С. Горського, М.М. Бахтіна, А.С. Богомолова, І.В. Бичко, М.А. Булятова, П.П. Гайдено, А.Я. Гуревича, А.Л. Доброхотова, В.П. Іванова, В.О. Лекторського, А.М. Лоя, А.Т. Лук'янова, Т.І. Ойзермана, М.О. Розова, С.Л. Рубінштейна, В.С. Стьопіна, О.М. Чанишева, В.І. Шинкарука, В.С. Швирьова, Б.Г. Юдіна, О.І. Яценко та інших.

Наукова новизна. В дисертації проаналізована проблема онтологічного та гносеологічного аспектів філософії, їх співвідношення в культурно-історичному процесі, виявлені "переміщення" онтологічної та гносеологічної проблематики в історико-філософських концепціях. Дисертант висуває та обґрунтовує наступні положення:

- механізми та причини взаємопересування в центр або витискування на перифірію онтологічного або гносеологічного аспектів в філософських концепціях та системах зв'язані з взаємодією:
а/ всередині філософських факторів /логіка саморозвитку філософії/;
б/ філософії та інших галузей знань як наукового, так і

буденного. Логіка саморозвитку філософії не тільки гносеологічно відкриває широкі можливості різних підходів до взаємної компоновки гносеологічного та онтологічного аспектів, що також в силу непропорції в накопиченні матеріалу, який відноситься до онтології або гносеології та визрівання на цій основі ситуації "критичних крапок" /виникнення ситуації актуальності чи то проблем онтології, чи то проблем гносеології/ з неминучістю веде до необхідності по-новому глянути на природу онтології або гносеології, веде до ламання традиційних співвідношень проміж ними;

- установці Спінози, - "порядок та зв'язок ідей ті, що й порядок та зв'язок річей", - яка як би закінчує цілу історичну епоху концепцій філософії раціоналізму, протистоїть установка сенсуалізму та емпіризму нового часу /в особливості починаючи з філософії Юма, а потім в різкій формі сформульованої Кантом/ на історичну необхідність аналізу перед усім гносеологічної проблематики. Установка Юма та Канта з неминучістю привела до переміщення в центр філософії гносеологічного аспекту по відношенню до якого онтологічний аспект виступав переважно як залежний від гносеологічного;

- глибока криза /ситуація "критичної крапки"/ логічного позитивізму по відношенню до осмислення основних принципів теоретико-пізнавального процесу, який знаходився в центрі філософських проблем, а іноді й заміщав собою разом з лінгвістиковою філософською проблематикою, привела критичного раціоналіста К.Поппера, постпозитивіста П.Фейєрабенда, Т.Куна та в деякій мірі і.Локатоса до "метафізичного повороту", до включення проблем онтології, світогляду, історії науки та культури до рішення проблем філософії;

- виявляється вражаюча аналогія між відміченим вище маятниковоподібним чередуванням "у центрі" філософії онтології або гносеології та філософсько-методологічним аналізом постмодерніста Ж.Дерріда, метод деконструкції якого націлений на реалізацію двох шляхів подолання сучасної "критичної крапки" в ході розвитку філософії. Один із них - "домінуючий", зв'язаний не з переміщенням аспектів філософії, а просто з елімінацією і того і другого аспектів. На другому шляху Дерріда ставить питання, по висловлюванню Автономової, про перехід від старого типу раціональності в філософії до нового, тобто не елімінація аспектів

філософії, а зміщення і в онтології, і в гносеології центру ваги в сторону розрізень /одиничнень/, а на перифірію – загального, істини, сутності та ін. при аналізі світу та пізнання;

- виявлена тенденція "переміщення" та співвідношення онтологічного та гносеологічного аспектів в історико-філософських концепціях вказують на: 1 - взаємообумовленість цих аспектів та певну єдність, тобто їх особливий взаємозв'язок та "взаємопроникання" один в одного; 2 - неможливість "виштовхнути" онтології або гносеологію з філософської проблематики;

- філософська рефлексія, аналізуючи "взаємопроникання" онтологічного та гносеологічного аспектів філософії, виявляється: а - певною формою виявлення структур знання про саму об'єктивну реальність; б - одночасно це приводить до розрізнення змісту знання та відображаємої реальності.

Науково-практичне значення дисертації. Отримані внаслідок дослідження результати дисертації мають як теоретичне, так і практичне значення. Зміст і висновки зроблені в дисертації безпосередньо зв'язані з аналізом фундаментальних аспектів філософії і дають можливість прослідити роль світоглядних структур в науковому пізнанні, поглибити розуміння філософсько-світоглядної природи філософії, світоглядного змісту теоретико-пізнавальної проблематики. Виявлена обумовленість взаємовідносин онтології та гносеології в різних філософських концепціях вказує на неможливість позбавитися онтологічної чи гносеологічної проблематики в філософії, онто-гносеологічні проблеми філософії завжди виникають і кожен раз вони стоять перед дослідником по-новому.

Результати дисертації можуть бути використані в учбовому процесі в відповідних темах по історії філософії, філософському світогляду, основним проблемам теорії пізнання.

Апробація висновків дослідження здійснювалась у виступах на наукових конференціях: ІУ Всесоюзні філософські читання молодих вчених "XXVI з'їзд КПРС та актуальні проблеми марксистсько-ленінської філософії" /Звенигород, 4-8 травня 1984 р./, міжвузівська наукова конференція "Актуальні проблеми розвитку науки в світі червняового Пленуму ЦК КПРС. Методологічні основи сучасного наукового знання" /Дніпропетровськ, 16-17 березня 1984 р./, міжрегіональна наукова конференція "Світогляд в розвитку: сутте-

вість, функції, рівні". /Дніпропетровськ, жовтень, 1990 р./.

Структура дисертації зумовлена основною метою і завданням дослідження. Праця складається з вступу, двох розділів, висновків та бібліографії.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розкривається актуальність теми, стан її розробленості, формулюється мета та завдання дослідження, обґрунтовуються пункти новизни, визначаються методологічні та теоретичні основи роботи, наукова та практична значимість отриманих результатів.

В першому розділі - "Онтологічний та гносеологічний аспекти в історії філософії" аналізується співвідношення цих двох аспектів в культурно-історичному процесі. Аналізуються ці два аспекти в широкому контексті соціально-культурних передумов, тому що онтогносеологічні проблеми сплітаються, обумовлюючи одна одну і все більш "загортаються" в соціально-культурні підвалини, опосередовано відображають їх та в свою чергу впливають на самі ці підвалини через практику. Проведений аналіз виникнення ситуації "критичної крапки", тобто ситуації актуальності чи то проблем онтології, чи то проблем гносеології внаслідок непропорційного накопичення матеріалу, який відноситься до онтології або до гносеології.

Наш аналіз онтологічного та гносеологічного аспектів філософії в античності зосереджений на філософських концепціях Платона та Аристотеля, тому що роботи цих двох філософів виявились основою для створення майбутніх метафізичних концепцій буття, а вчення Платона про природженні ідеї передбачало гносеологічну проблематику майбутньої метафізики.

Щоб зрозуміти конкретно-історичну специфіку співвідношення цих аспектів у Платона та Аристотеля, розглянуто передумови духовного світу та мислення древніх греків цього періоду і зроблено висновок, що філософія, онтологічний та гносеологічний аспекти у цих двох філософів виявились наслідком специфічних соціокультурних передумов того суспільства. Це такі основні передумови: взаємозв'язок культур Восточного Середньоземномор'я, специфіка полісу та політичного життя в полісі, реформи Солона та

конституція Клісфена, роль слова в культурі та формуванні старовинного мислення греків, формування абстрактного мислення, відокремлення чуттєвого від умозримого знання, формування доказового знання "із підвалин", розрив практичної та теоретичної діяльності, істинного "знання" та "повсякденного погляду" та інше - і як результат формування онтологічно-космологічної форми осмислення дійсності.

Це привело до того що філософ античності будував картину світу і цим самим однозначно завершав задачу пізнання світу. Філософія Платона в основному знаходиться в руслі цієї традиції. Труднощі розуміння формування та функціонування загальних теоретичних понять та їх взаємовідносин з чуттєвим світом, створили особливий світ платонівських ідей, і це постало однією із причин /гносеологічного характеру/ специфіки онтологічного та гносеологічного аспектів філософії Платона. Онтологічний аспект античного знання займає провідну роль по відношенню до гносеологічного аспекту.

Умозримий характер знання, відсутність по соціальним умовам планомірного практичного експерименту не призводило до формування активного пізнавального суб'єкту, хоча треба сказати, що Аристотель починає виділяти для наук теоретичних пізнаючого суб'єкта.

У другому параграфі автор простежує тенденцію співвідношення онтології та гносеології в середні віки. Відродженні та новому часу. В середні віки реальний світ ще не здобув онтологічної дійсності і не став об'єктом пізнання. Будувалось християнське вчення про буття на основі неоплатоністської традиції. Онтологія зливалася з теологією, гносеологія також обумовлювалась словом божим.

XIV-XVI століття формують передумови нового часу: Петрарка - досліджував буття людини, П. Мірандола - підіймає людину по рівня Бога, Дж. Бруно - аналізував мислення людини, М. Лютер показує осмислення людиною свого гріха, М. Кузанський, М. Копернік, Ф. Бекон - формували експериментальну науку, нову онтологічну картину Всесвіту. Буття людини набувало онтологічної цінності.

Починається переворот, який проявився в Відродженні, з його гуманістичною ідеологією та культурою, в Реформації та в бурному розвитку природних наук. Формуються передумови активного пізнаючого суб'єкта.

Для нас важливо зафіксувати той факт, що соціально-історичні та культурні умови приводять до збільшення соціальної та пізнавальної цінності гносеологічних проблем /метода, істинного знання, помилок та інше/ і через філософію Декарта, Юма та Локка формується активний діючий суб'єкт, рефлексивний суб'єкт, який в філософії Канта здобув суттєвого аналізу. В філософії нового часу відбувається поворот до гносеологічної проблематики, та онтологія не зникає, а остається у раціоналістів невід'ємливою частиною їх систем, поступаючи функцією обґрунтування цих систем - гносеології. Гносеологічна проблематика поглинає собою онтологічну.

І.Кант показує, що самостійна наука про буття - неможлива. Онтологія може тільки існувати поглибленою в гносеологію, в пізнавальні можливості суб'єкта. І тому філософія не може робити висновків про зовнішній світ, існуючий сам по собі.

Автор дисертації підкреслює, що цей кантівський гносеологізм спрямований проти наївного онтологізму, традиційної метафізики. В даному випадку Кант підіймає суттєву проблему пізнання світу в загальних теоретичних формах. Філософія як теорія не може безпосередньо взаємодіяти з дійсністю. Онтологія припускає певний розгляд дійсності і сама ця дійсність завжди включена в процес людської діяльності, тобто онтологія завжди гносеологічна. Але при цьому треба завжди розподіляти онтологічний та гносеологічний аспекти. Предмети природи для пізнавального суб'єкта є з'єднання дійсності, існуючої поза людиною і до неї та історичних форм його діяльності.

В наступних вченнях німецької класичної філософії /Фіхте, Шелінг, Гегель/ посилюється інтеграція філософського знання на основі ідеалістичного розуміння єдності світу та його діалектичного розвитку, формується єдність онтології, гносеології та логіки, яка зводиться до ототожнювання або зведення онтології до гносеології або логіки.

Таким чином, XVII-XVIII століття ставлять проблему суб'єкта, особливо суб'єкта пізнання і розвивають його діяльність до самопізнання і в німецькій класичній філософії це одержує розвиток та поглиблення до принципу рефлексії і самопізнання.

Взаємовідносини онтології та гносеології йдуть від "гносеологізованої онтології" Канта до "єдності" онтології та гносеології Гегеля.

В третьому параграфі аналізується еволюція взаємовідносин метафізичної та гносеологічної проблематики в одному з найпопулярніших течій західної філософії - постпозитивізму. Як раз ця концепція і взята, щоб було краще бачити взаємовідносини цих двох аспектів, тому що вони діаметрально змінювались в цій концепції.

При першому позитивізмі наука - сама собі філософія і Кант, як і Мілль зводять філософію до метанауки, забираючи у неї її традиційні проблеми суб'єкт-об'єктних відносин. Якщо перший позитивізм тільки замінює філософію результатами конкретних наук, то махізм каже вже про усунення традиційних філософських проблем та на перший план висуває відчуття психічного переживання.

Неопозитивізм прийшов на зміну махізму, та все одно в своїх основних ідеях тримався традиції позитивізму і як результат - повністю вилучав традиційні проблеми філософії і протиставляв саму філософію природній науці. Відкидаючи всю традиційну філософію як "метафізику", яка не задовільняла критеріям науковості, неопозитивізм висуває програму такої філософії, яка б використовувала наукові методи пізнання, де особлива роль діставалась логічним та логіко-лінгвістичним засобам.

На етапі логічного атомізму /ранні Рассел та Вітгенштейн/ власне логічні питання набули статус філософських. Філософію не треба було добувати знання, треба було тільки аналізувати готове наукове знання з застосуванням того нового, що було розроблено в роботах Г. Фреге, Б. Рассела, А. Уайтхеда. Єдиним предметом для логічних позитивістів є мовна наука та наукові поняття, а аналіз значень наукових понять та висказувань оголошується філософським. Таким чином, філософія для них це не система знань про світ і людину, а певна система аналітичної діяльності по проясненню мовної науки. При такій позиції виганяється не тільки філософія та її проблематика, а в першу чергу - світоглядна /а також і онтологічна/ проблематика, відбувається відмова від розгляду взаємовідносин філософії та науки, філософії в культурно-історичному контексті.

І тільки в 50-60 роки під дією різних культурно-історичних та соціальних умов формується таке звання "метафізичний" поворот. Ще в 30-і роки і пізніше було показано обмеження та тупики раціонального застосування логічного аналізу. Цьому сприяли і роботи по логіці та математиці К. Гьоделя, А. Тарського, У. Куайна,

теза Дюгема-Куайна, а також філософські праці по концепції росту знання /К.Поппер/ та по історичному підході до методології науки /Т.Куна/.

Автор дисертації показує, що в методологічних дослідженнях К.Поппера намітився виразно поворот до дослідження історії розвитку наукового знання /і таким чином до "метафізичних" передумов, впливаючих на зміну та розвиток знання/ і був успішно продовжений Куном та Лакатасом. Вони стимулювали так звану дію "реабілітації метафізики". Вони рахують, що провести чітке розрізнення між наукою та метафізикою неможливо і тому їх методологічні концепції включають метафізику в науку. У Лакатаса метафізика розташовується в центрі "науково-досліджувальної програми", в "жорсткому ядрі", а у Куна метафізика, якась метафізична система передумов науковій роботі в вигляді неявної метафізики, схованої в прикладах та зразках рішень проблем та способах отримання наукових результатів.

Після захоплення вузькопрофесійними та технічними питаннями філософи, як би зрозуміли все ж таки своє соціальне призначення, знову звертаються до людини та людських проблем. Поворот інтересу до метафізично-світоглядних проблем також обумовлювався соціальними та ідеологічними колізіями 60-х років на Заході, активність молоді, антивоєнними виступами, ростом оптимістичної технократичної ідеології. Постпозитивісти відповідають на запит часу і виходять в сферу широких світоглядних проблем онтологічного, антропологічного та культурологічного порядку, залучаючи в свої дослідження історико-науковий та історико-філософський матеріал. За логічною технікою хоча й визнається певна цінність при володінні нею, але вже як допоміжний спосіб, а не як єдиний ключ до рішення всіх проблем філософії.

Нині спеціалісти по філософії науки вважають за необхідне вивчати емпіричну історію науки. Це відноситься до Поппера і його учнів, до Фейєрабенда, Куна та інших. Ідея конструктивної ролі метафізики по відношенню до науки розроблюється в працях Дж. Агасі, М. Вартофського, Р. Коена, Я. Хінтіки та ін. Метафізика, вивчаючи довічні філософські проблеми, визнається в якості однієї із головних філософських дисциплін. Це можна вважати як закономірне завершення процесу "реабілітації метафізики".

В дисертації виявлено суттєву аналогію між відміченим вище маятниковим чередуванням "у центрі" філософії онтології або гносеології та філософсько-методологічним аналізом постмодерніста Жака Дерріда, метод деконструкції якого націлений на реалізацію двох шляхів подолання сучасної "критичної крапки" в ході розвитку філософії. Один із них "домінуючий", показує безгрунтовність як гносеологічної, так і онтологічної категоріальних сіток, які лежать в основі традиційної "метафізики". Він елімінує онтологічний та гносеологічний аспекти філософії на цьому шляху. На другому шляху - він в центр онтології та гносеології хоче розташувати розрізнення/одиночнення/, а на периферії - загальне, істину, сутність при аналізі світу та пізнання.

В другому розділі "Єдність об'єктивно-змістовного та теоретико-пізнавального аспектів філософії" проведений аналіз специфіки філософії і проблеми взаємовідносин онтологічного та гносеологічного аспектів філософії, а також для подолання позицій наївного ототожнювання зміста знання з об'єктом, подолання "нерозрізненої єдності" онтологічного та гносеологічного аспектів, дисертант звертається до філософської рефлексії, в результаті якої отримав розуміння розрізнення змісту знань та відображаємої реальності.

Наш аналіз виявив, що визначення філософії тільки як науки чи світогляду або форми суспільного мислення не відображає її специфічної раціонально-світоглядної природи, її теоретичного рішення світоглядних проблем. Вона є світоглядна наука про найбільш загальні закони та принципи теоретичного та практично-духовного відношення людини до світу і до самої себе. При такому розумінні філософії, позиції прихильників переважно "онтологічної" або переважно "гносеологічної" точки зору на філософію, не знаходять підтримки у дисертації, тому, що попередній історико-філософський аналіз онтологічного та гносеологічного аспектів філософії показав їх "взаємозв'язок та "взаємопроникнення" друг в друга, тобто їх єдність і неможливість виштовхнути онтології чи гносеології із філософської проблематики.

А також філософська рефлексія використана автором дисертації для аналізу ступеня "взаємопроникання" онтологічного та гносеологічного аспектів філософії, показала певне розрізнення зміста

знань та відображаємої реальності тому, що вона /рефлексія/ виявляється реально не тільки знанням про знання, або пізнання, яке здійснюється відокремлено від об'єктивного світу або протилежне йому, а вона є своєрідною формою виявлення структур знання самого об'єктивного світу і показує сама певну єдність онтологічного та гносеологічного аспектів філософії.

В кінці другого розділу автор підкреслює, що єдність онтологічного та гносеологічного аспектів філософії виявляється в принципі єдності світоглядної та методологічної функції філософії, специфіки її філософсько-світоглядного характеру, постійній спрямованості до цілосного бачення світу /"Всесвіту" - С.Л.Рубінштейн/ з центром активної людини в процесі довічного отримання істини не тільки в наукових дослідженнях, але також і в значних для неї пізнавальних формах повсякденного досвіду, в яких вона отримує зміст буття, часу, Бога та інше.

У висновках дисертації сформульовані основні підсумки проведеного дослідження, підкреслюється практичне значення розробленої проблеми.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях автора:

1. Чичков А.Г. К вопросу построения системы категорий диалектики // *1У Всесоюзные философские чтения молодых ученых: К.Маркс и современность: философия, социология, идеология: Тези доповіді.* - М.: Вып.2, - 1984. - С.14-16.

2. Чичков А.Г. Развитие мировой культуры и монистический принцип исследования // *1У Всесоюзные чтения молодых ученых: философия, политика, культура: Тези доповіді.* - М.: Вып.5. 1984. - С.64-66.

3. Чичков А.Г. О природе принципа субстанциональности в научном исследовании /методол.-й аспект/. /*Методология научного познания и развитие современной науки. Сб-к науч.тр.: статья.* - Днепр-вск, 1984. - С.119-123.

4. Чичков А.Г. Метафизический "поворот" в современной немарксистской философии // *Мировоззрение в развитии: сущность, функции, уровни. Межвуз-я научн.конф.: Тези доповіді.* - Днепр-вск, 1990. - С.38-40.

5. Чичков А.Г. Мировоззренческий аспект философского знания // Там же. Тези доповіді. - С.196-198 /В співавторстві/.

6. Чичков А.Г. Проблема онтологии в "Критике чистого разума" И.Канта и современность // Проблемы философии. Республ. межведом. научн. сб.-к.: стаття. - К.: Вища школа. Вып.77. - 1968. - С.119-126.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

AB 28.986

AB 28.986